

**TÜRK TASAVVUF EDEBİYATINDA
BİR DUÂ VE NİYÂZ TARZI
G Ü L B A N K**

Mustafa UZUN*

(Gülbank, Farsça birleşik bir kelime olup “gül sesi, bülbül şakıması” anlamına gelmektedir. Çiçek adı olan “gül” ile “ses, sedâ, haykırma” mânâsına kullanılan “bang” kelimelerinden meydana gelmiştir. Gerek Türkçe gerekse Farsça sözlüklerde kelimeye birbirine yakın anlamlar verildiği görülmektedir.) Mütercim Âsım “gülbâm” kelimesi hakkında bilgi verirken “Ol perde hîrûn âhenk ve gülbankdır ki mehterler nevbete başlarken ve salâtın ü vüzerâ süvâr olurken çavuşlar yekdehen demsâz olurlar” demekte, ardından yer verdiği “gülbank” kelimesi için “Bu dahî ol mânâdadır ve bülbül avâzına da denir” açıklamasını yapmaktadır.¹ Şemseddin Sâmî ise bu kelimeye “Bir cemaat tarafından bir ağızdan makamla çağrılan duâ ve sürûd ve âhenk veya tekbir ve tehlil; vaktiyle mektebe yeni başlayan çocuğun hânesi kapısının önünde mektep çocuklarının ettikleri duâ” anlamını vermektedir.² Hüseyin Kâzım Kadri ise kelimeyi “Âyinlerde ve bazı merâsimde müteaddit adamlar tarafından duâ ve alkış tarzında hep bir ağızdan bağrışma” şeklinde îzah etmiştir.³ Gülbank *Türkçe Sözlük*'te⁴ “Hep bir ağızdan ve makamla yapılan duâ veya ant” diye karşılanmıştır. Gülbank okunması için daha çok gülbank çekmek deyimini kullanılmıştır. Kelimenin dilimizde gülbek, gülbek şeklinde iki telaffuzu olduğu gibi Farsça telaffuzun tesiriyle gülbang sûretinde yazıldığı da görülmektedir.

Dihhudâ, Fars edebiyatında da geniş ölçüde kullanılan gülbek kelimesinin gülbâm ile aynı mânâyâ geldiğine işâret ettikten sonra, “coşkulu bir şekilde yüksek sesle bağırarak, savaş sırasında askerlerin attığı na'ra, bülbül sesi, müjde ve İran mûsikisinde bir makam adı” olarak kullanılmasına bir çok şâir ve yazardan çeşitli örnekler vermektedir.⁵

Kelime bir terim olarak ele alındığında ise karşımıza bir tasavvuf ve tarikat ıstılahı olarak çıktığı gibi, Yeniçerilik törenlerinde kullanılan bir askerî

* Prof. Dr., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

1 Mütercim Âsım, II, 111.

2 Şemseddin Sâmî, s. 1175.

3 Hüseyin Kâzım Kadri, IV, 103.

4 *Türkçe Sözlük*, I, 580.

5 Dihhudâ, XXX, 354.

tâbir olma özelliğini de göstermektedir. Süleyman Uludağ bir tasavvuf terimi olarak yer verdiği kelime hakkında “belli hususlar için tertip edilmiş duâlar”⁶ şeklinde yetersiz bir tarif vermekte, Gölpınarlı ise “terim olarak, yüce ve bir ağızdan bağırsa denir” dedikten sonra Yeniçeri ve Bektâşî gülbanklarına kısa örnekler vermektedir. Pakalın da, uzun bir yer ayırdığı gülbank maddesinde kelimeyi bir askerlik istilâhı olarak “Yeniçerilerce bir takım mürettep duâlara verilen addır” diye tarif etmekte, sûfiyye tabiri olarak da “Bektâşî ve Mevlevî tarikatlarında ... muhtelif vesilelerle gülbank çekildiğini” belirterek örneklere geçmektedir.⁷

Dikkat edilirse kullandığı yerler ve çekiliş tarzları gözönüne alındığında bütün bu tariflerin gülbank için tek başına yeterli veya kapsamlı karşılıklar olmaktan uzak düştüklerini söylemek mümkündür. Ancak bütün bu tariflerde müştereken zikredilen en önemli husus gülbank’ın “bir takım duâlar” oluşudur.

Gülbank kelimesi Türk edebiyatında yukarıdaki mânâları yanında zaman zaman değişik anlamlarla da kullanılmıştır. Nefî’nin:

*“Erişe müjde-i feth ü zafer etrâf u eknâfa
Tuta dünyayı hep gülbank-ı kûs-i nusret-âvâzi”*⁸

mısraında gülbank, zafer havaları vuran kös sesi, zafer nârası anlamındadır.

Surûrî’nin:

*“Hükûm-i âsafla arşı aldı erbâb-ı salâh
İşitip gülbank-ı İslâm’ı adû etti enîn”*

beytinde ise şâir, gülbank kelimesini tekbir ve tehlil yerine kullanmıştır.⁹

Yahya Kemal’in bir mehter marşı olarak bestelenmiş “Yeniçeriye Gazel” adlı şiirindeki:

*“Vur pençe-i Alî’deki şemşîr aşkına
Gülbankı âsmânı tutan pîr aşkına”*

beytinde ise duâ ve zikir anlamındadır.¹⁰

Şeyh Gâlib’in bir na’tindeki,

*“Gülbank-ı kudûmun çekilir arş-ı Hüda’da
Esmâ-ı şerîfin anılır arz u semâda”*

beytinde Hz. Peygamber’in namının arş ve semâda yankılanması gülbank kelimesiyle ifade edilmiştir. Kelimenin kuş sesi mânâsına kullanılmasına ise Ganîzâde Nâdirî’nin Bâkî’yi tahmîsen kaleme aldığı şu mısralar örnek verilebilir:

*“Şâhenşeh-i nevrûz eder her kişveri pür zîb ü fer
Ezhârdan asker çeker rûy-i zemîne ser-be-ser
Şâbâne nevbettir ana gülbank-ı mürgân-ı seber”*¹¹

6 Uludağ, s. 209.

7 Pakalın, I, 683-685.

8 Pakalın, I, 685.

9 Onay, s. 178.

10 Beyatlı, s. 27.

11 Külekçi, s. 106.

Ayrıca Fars ve Türk edebiyatında gülbank-ı müsemânî ve gülbank-ı Muhammedî tamlamaları ezan için kullanılmıştır.¹²

Bu bilgiler ışığında gülbank için şöyle bir tarif yapmak mümkün görülmektedir: “Çeşitli tarikat toplantılarıyla dînî, askerî, mülkî bazı törenlerde belli bir edâ veya makamla, bazan topluca okunan duâ”.

Gülbanklar yapılacak işin hayırlı ve uğurlu olması veya girilen işte sağlık-esenlik ve başarı talebi için çoğu kere daha rahat anlaşılabilir, hemen hemen kalıplaşmış bir ifade tarzıyla Allah'a yalvarıp yakarmayı, daha doğrusu niyâzı ihtiva eden duâ metinleridir. Bundan dolayı Osmanlı toplum hayatında çeşitli toplantılar yanında dînî törenlerde, özellikle tarikatlarca yapılan zikir ve merâsimlerde okunan birbirinden farklı gülbank metinleri ortaya çıkmıştır. Bunların en belirgin vasıfları, nisbeten sâde bir nesirle yazılmış olmaları yanında, duâlar gibi secî ve iç kafiyeleli olan, bu özelliği sebebiyle, belli bir edâ ile yüksek sesle okunmaya elverişli melodik bir yapıya ve âhenge sahip bulunmalarıdır. Gülbanklar bir işe başlanmadan okunduğu gibi ekseriya yapılan işin ardından okunmaktadır. Nitekim mektep gülbankı talebelerin ilk mektebe başlama merâsiminde, nikâh gülbankı, nikâh akdinin ardından okunmaktadır.

Aralarında bazı farklar olmakla birlikte terceman kelimesi de zaman zaman gülbank ile eş mânâlı olarak kullanılan bir tabirdir. Bir işe başlanırken yahut bitirildikten sonra okunan manzum veya mensur, Arapça, Farsça, Türkçe duâ ve senâ ifade eden ibareler demek olan terceman ile gülbank arasındaki en mühim fark, terceman'ın, yatağa girildiğinde, uykudan kalkıldığında, yüz yakanırken, tıraş olunurken, yeni ay görüldüğünde, bir kabir veya türbe ziyaret edildiğinde ve benzeri günlük şahsî işlerde, işi yapan kişi tarafından tek başına da okunabilmesidir. Gülbank ise topluca yapılan bir merâsim esnasında ve belirli bir âdap içinde Şeyh, Dede, Baba veya duâhan, duâgû, duâcı gibi, bu işle vazifeli kişilerce okunur. Ayrıca tercemanların özellikle manzum olanlarının bir kısmının müellifleri belli olduğu halde gülbanklar anonimdir.¹³

Bir de tercemanlar daha çok Bektâşîlerle Fütüvvet ehli arasında yaygındır.¹⁴ Konuyla ilgili makalesinde fütüvvet ehli tercemanları hakkında geniş bilgi veren Gölpınarlı, bunların Alevî ve Bektâşî tercemanlarıyla alâkasına da işaret etmiştir. Neşet Çağatay ise Seyyid Muhammed Alâeddin el-Hüseynî er-Radavî'nin *Miftabu'd-Değâyik Beyânu'l-Fütüvve ve'l-Hakâyik* adlı fütüvvetnamesinde bulunan 14'ü Türkçe, 7'si Farsça tercemanı neşretmiştir.¹⁵ Cavit Sunar da eserinde Bektâşî tercemanlarından bir çok örnek vermektedir.¹⁶

Halk arasında tekerleme halinde belli zamanlarda söylenen manzum anonim ifadeler de bu grupta mütalaa edilebilecek benzer bir kalıptır ve bunlar da Fütüvvet ve Bektâşîlik kanalıyla halka intikal etmiş olmalıdır. Mesela yeni ay görüldüğünde okunan:

12 Dihhudâ, XXX, 355.

13 Gölpınarlı, *Tasavvuf Deyimleri*, s. 332-333.

14 Gölpınarlı, *Fütüvvet Teşkilâtı*, s. 51-57.

15 Neşet Çağatay, “Fütüvvet-Ahi Müessesesinin Menşei Meselesi II”, *İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara 1952, 2-3, 81-83.

16 *Melâmîlik ve Bektâşîlik*, Ankara 1975, s. 175-179.

"Ay gördüm Allah
Âmentü billah
Günahlarım varsa
Affeyle Allah"

tekerlemesi hemen hemen terceman gibidir.

Bektâşilerin "Çâr-darb tıraş" (saç, sakal, kaş ve bıyıkların kelimesi) olurken okudukları tıraş tercemanı bu hususta fikir verebilecek manzum bir örnektir; Tıraştan önce:

"Tıraş olmak bugün minnet Hüdâ'ya
Tevellâ eyledik biz Mustafa'ya
Teberrâ eyledik hem Hâricî'ye
Ohup bende Aliyyü'l-Murtazâ'ya"

tercemanı okunur.

Tıraş olduktan sonra ise:

"Tıraş olduk bugün elhamdü-lillab
Hüdâ birliğine eş-şükürü-lillab
Muhammed'le Ali'nin hürmetiyeçün
Bu dergabtan ayırma ey Ganî Şâb"

tercemanı okunurdu.

Tekkânin çerağları uyandırılırken (kandilleri yakılırken) çerağcı tarafından okunan çerağ tercemanı da mensur bir örnektir:

"Seyyidü's-sâdât, muhibbu's-sâdât, hulâsa-i mevcûdât, fahr-i kâinat
Muhammed Mustafa râ salavât! Ber cemal-i Muhammed, kemâl-i İmam Hüseyin,
Muhammed Mustafa râ salavât".¹⁷

Özellikle Bektâşilerde çok zengin bir terceman edebiyatı gelişmiştir. Nitekim İsmail Erünsal'ın özel kütüphanesinde bulunan yazma bir cöngte dâr, tâc, vudû (abdest), gusul, ikrâr, vedâ, eşik, çamaşır, post, meydan, teslim, niyâz, tiğ-bend, ziyaret-i türbe, tevbe, su, lokma, yatak, çırağ, hak hayırlı" başlıkları altında yirmi terceman metni ile bir sabah gülbangi yer almaktadır.¹⁸ *Mir'âtü'l-Mekâsıd*'da ise bunlardan başka "tebdîl-i libâs, recâ, tekbîr-i teslîm, fenâî, pâlhenk, kanberiyeye, tennûre, dolak (sarık), nefir, cümcüme, mengüş (küpe), keşkül, serbest, destegül" tercemanlarının metinleri de kâyedilmiştir.¹⁹ Çoğunluğu mensur ve herbirinin başında mevzuya uygun bir âyetin yer aldığı görülen bu tercemanlarda, sayı ve çeşitlilik itibariyle görülen zenginlik de Bektâşilikte terceman okumaya ne kadar önem verildiğini göstermektedir.

Osmanlı toplum hayatında gülbank çekmeye öncelikle çeşitli tarikat toplantılarında büyük önem verildiği bilinmektedir. Bunlar arasında bilhassa Mevlevî, Bektâşî ve Halvetîliğin bazı kollarında Gülbank çekmek yaygın bir gelenektir. Bektâşî tarikatına bağlı Yeniçeri ocağında da önemli bir an'ane halinde asırlarca yaşamış ve bir örneği Türk askerî müziği olan Mehter

17 Gölpınarlı, *Tasavvuf Deyimleri*, s. 334.

18 Fotokopisi için bk. İSAM Ktp., nr. 40701.

19 Ahmed Rifat, s. 278-293.

törenleriyle günümüze ulaşmıştır. Ayrıca fütüvvet ehli arasında yapılan yârân toplantılarıyla çıraklık, kalfalık, ustalık gibi esnaf teşkilatı merâsimlerinde de gülbank'ın önemli bir yeri vardır.

Bazı bölümleri Arapça ve Farsça, büyük bir kısmı ise Türkçe olan gülbanklar arasında Mevlevî gülbanklarının baş taraflarında bazan konuya uygun ve Mesnevî'den seçilmiş Farsça beyitler, nâdir olarak da bazı Arapça ibareler yer alır.²⁰ Bektâşilikle diğer tarikatlarda ise Farsçanın yerini daha çok Arapça ibarelerin aldığı söylenebilir. Çok uzun metinler olduğu gibi kısa birkaç cümlelik gülbanklar da vardır. Gülbanklara daima "Allah Allah İllallah, Allah Allah eyvallah, bism-i Şâh Allah Allah" gibi kalıplaşmış bir ifade içinde tekrar edilen Allah adı ile başlanır. Hangi iş için tertiplenmişse ona işâret eden bir veya birkaç cümle ile devam eder, ardından klasik duâ cümleleri yer alır ki bu kısım, gülbankın en uzun bölümünü teşkil eder. Nihâyet Hz. Peygamber ve Hz. Ali'nin adlarıyla gülbank çekenin bağlı olduğu tarikat silsilesinden önde gelen bazı şeyhler ve özellikle son şeyhin ismi anılır. Bu zevattan meded ve himmet talebinin ardından "Demine devranına hû diyelim" sözüyle sona erer. Dinleyenlerin bir ağızdan yüksek sesle "hû" diyerek karşılık vermeleriyle gülbank çekme işi tamamlanır. Bu son "hû"nun nefes yettiğince uzatılması gülbank çekmenin ayrılmaz bir özelliğidir.

Mevlevîler'de gülbank çekilirken hazır bulunanlar sonuna kadar sessizce dinler ve sadece son "hû"ya iştirak ederler. Bektâşî ve Alevîlerde ise gülbank çekilirken muhib ve dervişler niyâz vaziyeti alır, yani ayakta bulunanlar ayağını mühürler, ellerini niyâz vaziyetinde tutar; oturanlar sağ ellerinin parmak uçlarını sol ellerinin parmak uçları üstüne koyacak şekilde yere değdirip üzerine secde ederler ve gülbank sonuna kadar bu vaziyette kalırlar; gülbank bitince "hû" diyerek niyâzdan kalkarlar. Ayrıca bu esnâda "Allah Allah" diye belli bir âhenk ile zikrederek gülbanka iştirak ederler; bu da gülbanka bir nevi müzikalite katarak, dinleyenler üzerinde dînî bir coşku ve heyecana sebep olacak bir tesir icra eder. Diğer tarikatlarda ise dervişler secde durumunda "Allah Allah" diye zikrederek gülbank çekimine katılırlar.

I. AHÎ VE FÜTÜVVET EHLİ GÜLBANKLARI

Başlangıçta şedd bağlama, şerbet içme ve şalvar giyme,²¹ zaman içinde ise Bektâşilik tesiriyle çerağ, tennûre, sofrâ ve âlem verme, helva pişirme gibi merâsimlerle zenginleşen ahîlik törenlerinde önceleri duruma uygun Arapça, sonraları Farsça hutbe ve duâlar okunmaktaydı.²² Çoğu kere ikaz edici âyetlerden seçilmiş metinler olarak ortaya çıkan bu hutbeler hakkında bir fikir vermek için, fütüvvet törenlerinde sıkça okunan İsrâ sûresinin 32.âyetinden 39.âyetinin sonuna kadar olan âyetleri hatırlamalıdır.²³ Farsça *Fütüvvetname*'lerde ise hutbe ve duâların Farsçaları kayıtlı olup törenlerde bu metinler okunurdu.²⁴

Gölpınarlı, âyet ve hadisler dışındaki ibarelerin ilk defa XIII.asırda Anadolu'da kaleme alınan Burgâzî'nin *Fütüvvetname*'siyle Türkçeleşmeye

20 Örnekler için bk. Gölpınarlı, *Mevlevî Adab ve Erkânı*, s. 104, 127, 130.

21 Gölpınarlı, *Fütüvvet Teşkilatı*, s. 41.

22 Aynı yer.

23 Aynı yer.

24 Gölpınarlı, *Fütüvvet Teşkilatı*, s. 44.

başladığını belirtmekteyse de²⁵ Burgâzî'de bu hususta sarıh bir beyan ve örnek metin yoktur. Sadece yemek hizmeti anlatılırken "Pes ta'amdan sonra gökçek Fatiha dileye, ya ta'am ıssını ve çerağ ıssını ana; andan ayıda: *ni'met-i celîl, sofrâ-i Halîl, ervab-i meşâyib tekbîr* getirelim", izahatı verildikten sonra, "su (içmek) tamam olıcak Fatiha dileye, ol iklimin pâdişahın duâ'da ana. Dahi emîrû'l-mü'minîn Ali'yi ve emîrû'l-mü'minîn Hamza'yı ve emîrû'l-mü'minîn Ebû'l-Müslim-i Mahâzî'yi ve Hasen ve Hüseyin'i Fatiha'dan ana. Andan fike (ahi başı, merâsîmi idare eden fütüvvet şeyhi) salavât dileye, zira elbette Fatiha'dan sonra salavât gerektir, ayda: Selmân-i Fârisî müzdine Peygambere salavât virelüm diye" şeklinde bir açıklama yer alır.²⁶ Bu ibarelerden, yemek ve su içmeden sonra Fatiha çekilip kısa bir duâ yapılması gerektiği anlaşılmaktadır. Ancak gülbankı andıran "ni'met-i Celîl, sofrâ-i Halîl" ibaresinin örnek metin olarak zikredilmesi yeterli değilse de bu durum ilk fütüvvetnamelerin esasa müteallik kısa ve özlü bilgiler verme özelliğinden kaynaklanmış olabilir. Daha sonra, duâda bazı isimlerin anılması konusunda anlatılanlar da gülbanklardaki silsileyi andırmaktadır. Burada dikkat çeken, Fatiha'dan sonra üç defa salavât getirilmesidir ki bu husus, çeşitli tarikatlarda hâlen devam etmektedir.

Fütüvvetnamelerin Türkçe yazılmasından sonraki devrede şedd bağlama gibi, diğer ahi törenlerinin icrası sırasında artık Türkçe okunan hutbe ve tercümanlardan sonra, gülbankın da Türkçe çekilmesi icab etmektedir. Ancak bunu örnek bir metinle teyid etmek imkânı bulunamamıştır. Nitekim Gölpınarlı da bu konuda sarıh bir bilgi vermemekte, fütüvvet şeyhinin ahilîğe kabul töreninin ilk yarısı sonunda salavât vererek gülbank çektiğini ve merâsimin tamamlanmasını takiben ise Fatiha okunduktan sonra ise tekbir getirip salavât vererek gülbank çektiğini belirtmektedir.²⁷ Yalnız Neşet Çağatay'ın bazı örnek metinler yayımladığı ve aslını tahkik etme imkânı bulamadığımız Radavî *Fütüvvetnamesi*'nde, şedd hutbesinin sonunda yer aldığını belirttiği oniki imamın adlarının sayılmasını takiben "cemî-i enbiyâ ve evliyâ ve şühedâ ve ulemâ ve fudalârâ, nukabârâ, nücebârâ, evtâdrâ, ebrârrâ, abdalrâ, gavsârâ, kutbû'l-aktâbrâ, eimme-i mâsûmînârâ, dem-i fıkârâ-i ibâdullahrâ, berk-i şâh-i evliyârâ, haknişînân-i ser-i teslim-i rızârâ, matemzedehâ-i vak'a-i Hüseyin-i mazlûm-i şehîd-i Kerbelârâ, selâmet-i kâsibân ve arak-rîzânra ve birâderân-i ehl-i tarik ve kemer bestehâ-yi ehl-i tahkîkrâ ..." şeklindeki Farsça ibâre bir gülbank metninin son bölümlerine ait olmalıdır.²⁸

II. MEVLEVÎ GÜLBANKLARI

Mevlevî tarikatında da önemli bir yeri olan gülbanklara dâir çeşitli bilgiler bu konuda yazılmış eski-yeni âdap ve erkân kitaplarında mevcuttur. Bunlardaki bilgileri bir araya toplayan Abdülbaki Gölpınarlı simat, aşûre, seyahat, şeb-i arûs, zıfâf, hatim, eşik, seyahat, cenaze vb. birçok gülbank metni nakletmektedir.²⁹ Ayrıca tekkelerin kapanmasının ardından "geniş mânâsıyla bir terbiye müessesesi olan mevlevî matbahındaki hayatı tasvir etmek üzere" "Çelebi Münip Beyefendi ve dervişlerinden derlediği" bilgileri nakleden Hamit

25 Gölpınarlı, *a.g.e.*, s. 45.

26 Gölpınarlı, "Burgâzî ve Fütüvvetnamesi", s. 137-138.

27 Gölpınarlı, *Fütüvvet Teşkilatı*, s. 48.

28 Çağatay, s. 83.

29 Gölpınarlı, *Mevlevî Adab ve Erkânı*, s. 123-131; cenaze gülbankı için ayrıca bk. Nuri Özcan, *DİA*, VII, 357-358.

Zübeyr, makalesinde başta mutfak ve yemekle ilgili olmak üzere niyâz, hücre, somat, lokma, sabah ve kapıdan geçme gülbanklarına ait metinleri çekildikleri yer, zaman ve âdap içinde vermektedir.³⁰ Kendisi de bir mevlevî olan Asaf Hâlet Çelebi, "Bazı Mevlevî Âdetleri" adlı seri makalesinde³¹ bu konuyu da işlemektedir.³² Burada, meydân-ı şerîf, aynü'l-cem, sofrâ ve lokma gülbanklarına ait metinler nakletmektedir ki bunların hemen hepsi diğer kaynaklarda da zikredilenlerle aynı metinlerdir. Mevlevî gülbankları hakkında bir fikir vermek üzere Mevlevîhanelerde yemeğin mutfakta pişirilmesinden, belli bir âdap içinde yenerek sofranın kaldırılmasına kadar geçen zaman dilimi içinde kısım kısım okunan ve genel olarak somat / sîmat gülbankı adı altında zikredilen metinler karakteristik birer örnek olarak kayda değer.

Mevlevîlerce mukaddes bir yer olarak kabul edilen mutfak, Mevlânâ'nın aşçısı Ateşbâz-ı Velî'nin de makâmıdır. Çiğler orada pişer, hamklar orada olgunlaşır. Burada yapılan hizmetler de çeşitli âdap ve merâsimlere bağlıdır. Nitekim yemek pişince Kazancı dede gelir, niyâz ederek yemeğin kapağını açar, canlar da yemek kabını yere indirirler. Kazancı dede şu kısa gülbankı çeker: "Tabhî şîrin ola; Hak berakâtın vere; yiyenlere nûr-i îman ola. Dem-i Hazreti Mevlânâ, sır-ı Ateşbâz-ı Velî, kerem-i imâm Ali, Hû diyelim", "Hûûû...". Yemek vakti gelince sofrâ hazırlanır, vazifeli derviş "Hû... Somata salâ" diye canları yemeğe davet eder. Belli bir âdap içinde yemek yenir, pilav ortaya gelince herkes toparlanır, şeyh, yoksa açışbaşı Hz. Mevlânâ'nın bir gazelinden alınmış "Yola düşmüş sûfileriz biz. Hakk'ın sofrasına oturmuş, nimetini yiyeceğiz biz. Yâ Rabbi şu kâseyi, şu sofrayı, şu nimeti ebedî kıl" mânâsına gelen aşağıdaki Farsça beytin okunmasıyla gülbanka başlanır:

*"Mâ sûfiyân-ı râbîm mâ tabla-hâr-ı şâbîm
Pâyendâr Yârâb in kâserâ vü honrâ"*

Ardından: "Salli ve sellim ve bârik alâ es'adi ve eşrefi nûr-ı cemî'i'l-enbiyâi ve'l-mürselîn ve'l-hamdü lillâhi rabbi'l-âlemîn el-Fâtîha" der. Fâtîha okunduktan sonra: "Nân-ı merdân, ni'met-i Yezdân berekât-ı Halîlü'r-rahmân. el-Hamdü lillâh, eş-şükrü lillâh. Hak berekâtın vere, yiyenlere nûr-ı îmân ola. Erenlerin hân-ı keremleri nân u ni'metleri müzdâd, sâhibü'l-hayrât-ı güzeşteğânın ervâh-ı şerîfeleri şâd ü handân, bâkileri selâmette ola. Demler safâlar ziyâde ola. Dem-i Hz. Mevlânâ, sır-ı Ateşbâz-ı Velî kerem-i İmâm Alî, hû diyelim", "Hûûû..." diyerek gülbankı tamamlar. Yemek bitince belirli bir âdap dairesinde sofradan kalkılır. Helva varsa bu gülbank helva sofraya gelince çekilir.

Bayram yemeklerinde çekilen sofrâ gülbankının başında ise "Ey cömertliğini saymakta dilin âciz kaldığı Allah. Bende senin nimetlerine lâyıık olduğu derecede şükredebilecek dil nerde? Bizim kusurlarımıza karşı özür beyan etmemiz kusurlarımız kadar çoktur. Bize ihsan ettiğin nimetlerine şükretmemiz ise onlar kadar çok olmalıysa da bu mümkün değildir" manasına gelen şu beyitler okunurdu:

30 Hamit Zübeyr, s. 280-286.

31 *Türk Yurdu*, İstanbul 1955, Aralık, nr. 251, 442-444. Âsaf Hâlet'in Mevlevîlik hakkındaki diğer yazıları da aynı derginin 248-251. sayılarında yayımlanmıştır.

32 Bk., *Türk Yurdu Bibliyografyası*, s. 165.

"Ey zebân kâsır zi add-i cûd-i lâ tuhsâ-yı tû
 Key zebânem şükr kereded der hor-i âlâ-yı tû
 ÖZR-i taksîrât-ı mâ çendân ki taksîrât-ı mâ
 Şükr-i ni'methâ-yı tû çendân ki ni'methâ-yı tû"

Ayrıca gülbank metnine de "Hak erenler hayırlı emsâl-i kesîresiyle müşerref eyleye" cümlesi ilâve edilir.

Mevlevîekte önemli bir yeri olan Şeb-i Arûs törenleri esnasında da önce:

"Bîşter â bîşter â cân-ı men
 Peyk-i der-i Hazret-i Sultân-ı men"

beyti, ardından da şu kısa gülbank okunur:

"Vakt-i şerif hayr ola; hayırlar feth ola, şerler def ola. Leyle-i arûs-ı Rabbânî, vuslat-ı halvet-serây-ı Sübhânî hakk-ı akdes-i Hudâvendigârîde an be an vesîle-i i'tilâ-yı makâm ve fuyûzât-ı rûhâniyyet-i aliyeleri cümle peyrevâmı hakkında şâmil ü âmm ola. Dem-i Hazret-i Mevlânâ, Sırr-ı Şems-i Tebrizî, kerem-i İmâm Ali, hû diyelim, Hûûû..."³³

III. BEKTÂŞÎ GÜLBANKLARI

Gülbank ve terceman bakımından en zengin malzemeye sahip olan Bektâşilikte anlaşıldığı kadarıyla gülbank çekmeye diğer tarikatlardan daha çok önem verilerek, hemen her tören için ayrı gülbanklar tanzim edilmiştir. İkrar, cem, aşûre, Nevruz, çerağ, ad koyma, sünnet, lokma erkânı, sofrâ, gasil, cenaze, defin, tezkiye gülbankları bunlardan belli başlılarıdır. Tarikate ait âdap kitaplarıyla cönklerde pek çok örneği bulunan bu gülbankların bir kısmı, tekkelerde ağızdan ağıza nakledilirken uğradığı değişiklikler, tespitindeki eksiklikler ve yanlışlıklara da işaret edilerek Ahmed Rif'at tarafından derlenmiştir.³⁴ Yazarın bu konudaki bahsin sonuna koyduğu şu not için merâsimden ziyade, mânevî bir başka yönü olduğu ve gülbankların ne maksatla tertip edildiklerini ifade etmesi bakımından olduğu kadar bunlardaki değişikliklerin sebebini göstermesi yönünden de dikkat çekicidir. "Bunların cümlesi ma'nen bulunmak için vaktiyle vaz' olunmuş birer sûretten ibarettir ki, fî zamâninâ ma'nâyı bulmak değil, iş bu sûretler dahi elden ele geçerek ekseri tagyir u tahrif olunmasıyla yalnız ibârât-ı bî-ma'nâ ve te'vilât-ı mâ-lâ-ya'nîyi intâc etmiştir. Ey derviş, bir nesnenin kısrı ile lübbü meyânında olan tefavüt-i azîm ve fark-ı cesîmin ilmi, havsala-i idrâke küncâyışden sonra bu misillü ednâ ile ya'ni şekil ve sûretlerle kanâat edip ma'nâyı bulmamak uluvv-i himmet değildir. Fefhem"³⁵

Bektâşî gülbanklarının büyük bir bölümü, kendisinde bulunan cönk ve erkân kitaplarına dayanılarak, bazan metin farklılıklarına da işaret edilip, yer yer sadeleştirilerek Bedri Noyan tarafından Bektâşî-Alevî erkânı anlatılırken verilmektedir.³⁶ Bektâşî gülbankları hakkında tam bir fikir almak için erkanın

33 Gölpinarlı, *Mevlevî Âdab ve Erkânı*, s. 123-132.

34 Ahmed Rif'at, *Mir'âtü'l-mekâsîd*, s. 277, 281, 292-293.

35 Ahmed Rif'at, *a.g.e.*, s. 293.

36 Noyan, tüt. yer. Ayrıca bk. Cavit Sunar, *Melâmîlik ve Bektâşîlik*, 75-93'te çeşitli gülbank ve terceman metinleri vermektedir.

tamamlanmasından sonra karakteristik bir örnek olarak okunan büyük gülbank metni gösterilebilir. Ancak bu gülbankın metni çok uzun olduğundan³⁷ hemen hemen aynı unsurları taşıyan daha muhtasar ve yaygın bir örnek şudur:

“Bism-i Şâh Allah Allah!

Akşamlar hayr ola, hayırlar feth ola, şerler def ola. Mü'minler bermurâd ola. Münkirler mâd ola. Münâfıklar berbâd ola.

Allah Allah! Demler dâim, cemler kâim, ibâdetler sahîh ve sâlim ola. Gönüller şâd ola. Meydanlar âbâd ola. Meclisler küşâd ola.

Allah Allah! Er Hakk Muhammed Ali cümlemize muîn ve zahîr ve dest-gîr ola. Oniki imam ve ondört ma'sûm-ı pâkân Efendilerimizin hayır himmetleri üzerlerimize hâzır ve nâzır ola. Hemîşe iltifât-ı ulyâları ve rûhaniyyet-i aliyeleri yâr ve yâverimiz ola. Çağırduğumuz demde feryâd-reslerimiz ola. Muhabbetleri dâim ve kâim ola.

Allah Allah! Nazar-ı şerîfleri zâhircemizi ma'mûr, bâtınlarımızı pür-nûr eyleye. Hz. Hakk, Velî-i mutlak, rütbe-i a'lâları der sahrâ-yı mahşer bâ şehîdân-ı Kerbelâ cümlemizi haşr ü cem eyleye.

Allah Allah! Tâcül-ârifîn gavsül-vâsılîn, Sultânül-âşîkîn, pîrimiz, üstâdımız, melce-i melâzımız, Hz. Seyyid Muhammed Hünkâr Hacı Bektâş Velî-yi Horasâniyü'n-Nişâbüri kadesellahu sırrahu'l-alî ve'l-celî Efendimiz hazretlerinin himmet-i ulyâları ve rûhaniyyet-i âlîleri üzerimizde sâyebân ola. Sülûkünde sabit-kadem edip, kötü işlerde bulundurmaya. Nâmerde muhtâc ettirmeye. Zevk-i vicdân, ilm ü irfân, kemâl-i hâl, fütühât-ı kısmet kerem ve inâyet eyleye.

Allah Allah! Mefhar-i ehl-i îmân Hazret-i Balım Sultân, Sarı İsmail Sultân, Hacim Sultân, Seyyid Ali Sultân, Abdal Mûsâ Sultân, Kaygusuz Sultân, Şahkuşu Sultân, Mansur Baba Sultân ve gelmiş geçmiş Dedebaba sultanlar ve bilhassa mürşid-i muhteremimizin (burada zamanın dedebabasının adı söylenir) himmetleri hâzır, kerâmetleri bâhir, velâyetleri nâzırımız ola. Her geldikçe hakkımızda hayırlısını ihsân eyleye. Güç işlerimizi âsân, müşkil işlerimizi halleyeye.

Allah Allah! Nefeslerimizi keskin, tiğlerimizi berrân, dîdelerimizi bînâ, kalplerimizi musaffâ eyleye. Çerağ sahiplerinin çerağları rûşen ola. Hayır sâhiplerinin hayrı kabul ola. Kurban sâhiplerinin kurbanları makbul ola.

Allah Allah! Deryâda ve karada olan ehl-i îmân can kardeşlerimize sıhhat ve selâmet ihsân eyleye. Ve bu tarîk-ı âliyyeden güzerân eden ehl-i îmân canların rûh-ı revânları şâd ü handân ola.

Allah Allah! Huccâc-ı müslimîne ve guzât-ı müsâfirîne hayırlı selâmet ihsân eyleye. Namazlarımız, niyâzlarımız, erkânlarımız pesendîde-i bârigâh-ı Kibriyâ ola. Hastalarımıza şifâ, borçularımıza edâ, bi-gayr-i hakkın esîr ve mahbus olanlarımıza hayırlısıyla halâs nasîb eyleyip, gâib hazînesinden merzûk eyleye.

İnâyet-i Seyyid-i Kâinât, Sırr-ı Murtazâ Alî, dem-i pîr Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî ve çerâğ-ı kânûn-ı evliyâ ebed ola. Gerçek erenlerimiz demine, devrânına Hûûû”.

Bu gülbank eğer Muharrem ayı ve şehâdet günü akşamıysa duruma uygun bazı ilâveler yapılarak okunurdu.

Bektâşilikte yeni talip nasip aldığı zaman yapılan merâsimin sonunda şerbet içildikten sonra çekilen şu gülbank bu tarikatteki en kısa gülbanklardan biridir:

“Allah Allah! Hizmetin kabul ola, murâdın hâsıl ola, erhak yardımcı ola, Muhammed Ali yârenin ola, Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî dest-girîn ola, menzilin pâk ola, günahların affola, kısmetin ganî ola; üçler, yediler kırklar hâzır ve gayb erenleri gözün ola. Gerçekler demine Hû!”.

Ahmed Rıf'at'ın metnini verdiği gülbanklar arasındaki “Gülbank-ı Münâcaat”, gülbank ile duâ arasındaki yakınlığı gösteren ve Farsça unsurlarla zenginleştirilmiş, nâdir bir örnektir:

“Afv-i taksirât. mahv-i seyyiât, husûl-i hayr-i murâdât, ber-âmeden-i hâcât, def-i beliyyât, terakkî-i aşkullah, muhabbetullah ve ma'rifetu'llah, idrâk-i pak müyesser şoden. Yarab be-kesb-i ahlâk-i hamîde ve def-i ahlâk-ı zemîme ve ervâh-ı düvâzde imâmân ve çehardeh ma'sum-i pâk ve hefte kemer-beste-i Alî kerrema'llahu veche ve heftâden-i şühedâ-i deşt-i Kerbelâ, rızâ-i Hak celle ale'l-fatıha”.³⁸

Aynı eserde gülbank başlığıyla yer alan Üsküdarlı Haşim Baba'nın şu şiiri şimdilik gülbank olarak rastladığımız tek manzum örnektir:

“Şeppîr-i şepper mürşid-i rehber sundular keuser el-bamdü lillah
Sofra Alî'nin, himmet velînin, şöbreti dinin el-bamdü lillah
Muhammed güldür, pîrim bülbüldür, cümlemiz kuldur el-bamdü lillah
Hakdır Muhammed, olmuşuz ümmet, bulmuşuz rif'at el-bamdü lillah
Hâşim'in zikri el-fakrû fabrî, bu demin şükri el-bamdü lillah
Nûr-i nebî, kerem-i Alî pîrimiz Hünkâr Hacı Bektâş-ı velî
Gerçekler demine hû”³⁹

Üsküdarlı Haşim Baba'nın *Varidat-ı Mensûre ve Divân*'ında da tesbit ettiğimiz bu şiirin ikinci beytinin mısraları yer değiştirmiş olduğu gibi, son mısraından evvel de:

“Dosta mihmanız, cümle bir cânız, ehl-i îmânız el-bamdü lillah
Pîre muhabbet, cân ile bizmet, tâlibe ni'met, el-bamü lillah
Ashımız nurdur, vaktimiz sûrdur, sözüümüz budur, el-bamdü lillah”

mısraları bulunmaktadır.⁴⁰ Gülbank örneği olarak verilen bu şiirin sonuna, “Nûr-i nebî...” kısmının eklenmesi gülbankların nasıl teşekkül ettiği hakkında da bir ipucu vermektedir.

38 Ahmed Rıf'at, *Mir'âtü'l-mekâsîd*, s. 293.

39 Ahmed Rıf'at, *a.g.e.*, s. 277.

40 Haşim Baba, *Vâridât*, vr.162b.

Alevîlikte ise Bektâşîlik tesiriyle geliştiği anlaşılan bir gülbank edebiyatı söz konusudur. Burada Alevîlik ile Bektâşîlik arasında yakınlığın önemli yeri olduğunu söylemek mümkündür. Ancak, Alevî gülbankları Bektâşîliğe nazaran daha kısa ve basittir. Alevîlik erkânı hakkında bir kitap yazan Mehmed Yaman, Alevî törenlerinde çekilen gülbankların bir kısmını duâ adıyla eserine almıştır.⁴¹ Alevî gülbanklarına örnek olarak bu eserde verilen Kurban gülbankı şudur:

“Allah Allah... Akşamlar hayırlı ola. Hayırlar feth ola, şerler def ola. Münkirler mat, münâfıklar berbâd ola. Mü'minler şâd ola. Meydanlar âbâd ola. Sırlar mestûr gönüller mesrûr ola. Hak Muhammed Alî yardımcımız ola. Oniki imâm, ondört mâsûm-i pâk, onyedî kemer beste katarlarından, dîdarlarından ayrılmaya. Pîrimiz, üstadımız, Hünkâr Hacı Bektâş Velî muîn ve destgîrimiz ola. Cenâb-ı Hak münkir ve münâfık şerrinden, adû mekrinden hıfz u emân eyleye. Dertlerimize derman, hastalarımıza şifâ, borçlarımıza edâ nasîb ve müyesser eyleye. Allah devlet ve milletimizin kılıcını keskin, sözünü üstün eyleye. Gökten hayırlı rahmetler, yerden hayırlı bereketler ihsân eyleye. Nâmerde muhtaç eylemeye. Kurbanlarımızı dergâh-ı izzetinde kabul eyleye. Lokmaya sevâb yazıla. Kazaları, âfetleri, belâları def etmiş ola. Dil bizden nefes Hz. Hünkârdan ola. Nûr-i Nebî, kerem-i Ali, gülbank-ı evliyâ, Hünkâr Hacı Bektâş Velî. Gerçek erenler demine hû...”⁴²

Alevî gülbankları törenlerde okunan bazı terceman, nefes ve şiirler ilavesiyle, konu ile ilgili yeni yayınlanmış bazı eserlerden derlenerek müstakil bir kitapçık halinde ayrıca toplanmıştır.⁴³ Dayandığı kaynaklar bakımından yetersiz görünen bu eser pratik bir el kitabı hüviyetindedir.

IV. DİĞER TARİKATLERDE GÜLBANK

Cehrî zikir yapan Halvetîyye Kâdiriyye, Rifâiyye gibi tarikatlerde de hemen hemen aynı türden vesîlelerle yapılan merâsimlerde ve benzer şekillerde kısa gülbanklar çekilmektedir.

Bunlara Halvetîyye'nin bir kolu olan Cerrâhî tekkelerinde çekilen şu gülbanklar örnek verilebilir. Sabah usulü denilen ve sabah namazından sonra yapılan zikrin ardından şu kısa gülbank çekilir:

“Allah Allah, eyvallah! Sabahlar hayr ola, hayırlar feth ola, şerler def ola. İstekler, niyâzlar kabul ola. Çerağımız rûşen ola. Vakitler küşâd ola. Münkir münâfık perişan ola! Demler safâlar bâkî ola. Dem-i enbiyâ, sırr-ı evliyâ, üçler, yediler, kırklar, aşk-ı mevlâ, nûr-ı kerem-i İmâm Ali, gülbank-i Muhammedî, pîrimiz Sultân Nureddîn-i Cerrâhî, Kerem-i Mevlâ, Yâ Allah”. “Hûûû...”

Aynı gülbank diğer vakitlerde yapılan zikir meclislerinin ardından da bazı ufak değişikliklerle okunmaktadır. Cerrâhîlerin yemek gülbankı ise daha kısadır:

41 Yaman, s. 163.

42 Yaman, s. 170-171.

43 Ömer Uluçay, *Gülbank Alevîlikte Duâ*, Adana 1992.

"Allah Allah, Eyvallah. Bu gitti ganîsi gele. Hak berekâtını vere. Artsın eksilmesin, taşsın dökülmesin. Nimet nûr, sofrâ zuhûr. Nimet Nebîden, sofrâ Alf'den" bundan sonraki kısım yukarıdaki gülbank metninin "Dem-i enbiya"dan itibâren aynen devamıdır.⁴⁴

Duâ ve gülbank düzenlemekte olduğu kadar gür sesiyle âdap ve erkânına uygun gülbank çekmekle de tanınan son Cerrâhî şeyhlerinden Muzaffer Ozak'ın bizzat dinlediğimiz çeşitli gülbankları arasında şu sofrâ gülbankı onun bu özelliğini de aksettiren farklı bir gülbank örneğidir:

"Elhamdülillah Allah. Elhamdülillah yâ Allah. Elhamdülillah, lâ ilâhe illallah hû, lâ ilâhe illallah Allah.

Bu gitti ganîsi gele, Hak berekâtın vere. Yensin eksilmesin, taşsın dökülmesin, kotaranlar, pişirenler getirenler nûr olsun, içleri, dışları sürûr olsun, gönülleri aşk-ı ilâhî ve aşk-ı resûl ile dolsun, yediğimiz nimet ibâdete kuvvet olsun, gözümüz surlar görsün, üçler yediler, kırklar, cümle veliyyullahın himmetleri üstümüzde olsun. Devletimiz adl ile tâ kıyâmet pâyîdâr olsun. Ordularımız düşmana galip olsun. Düşmanlarımız kahr u tedmîr olsun. Ümmet-i Muhammed'in âsileri islah olsun. Hastalar şifâyâb, dertlere dermân olsun. Âşıklar vuslat bulsun. Bi-hürmeti aşk-ı ilâhî, nûr-ı nebî, kerem-i Alf, gülbank-ı Muhammedî, selâmet-i hâzırûn, selâmet-i gâibûn, üçler yediler, kırklar, İslâm'a boyun eğsin cümle ırklar, kalksın aradan dertler. Dem-i evliyâullah sırr-ı enbiyâullah bi-şefâatihim ecmaîn. Vâris-i Hayder-i kerrâr, sâki-i aşk-ı ilâhî pîrimiz Sultân Nûreddîn-i Cerrâhî dem-i devrânına hû diyelim hû, tekabbel minnâ kerem-i mevlâ yâ Allah hû".⁴⁵

V. YENİÇERİ GÜLBANKLARI

Bektâşîlik tarikatine bağlı olduğu için Ocağ-ı Bektâşiyân adıyla anılan Yeniçerilik teşkilâtı merâsimlerinde de çeşitli vesilelerle gülbank okunurdu. Hatta 94 veya 99. cemaât ortasında Hacı Bektâş babalarından biri Hacı Bektaş vekili olarak bulunur,⁴⁶ bunun yanında da, sabah ve akşam saatlerinde ordunun selâmet ve muvaffakiyetine duâ etmekle vazifeli dervişler görevlendirilirdi. Dervişlerin en kıdemlisi Yeniçeri ağasının atının önünde giderken yüksek sesle "Kerîm Allah" lafzını tekrar eder diğerleri de buna "Hû" diyerek mukabele ettiği için bunlara "cemaat-i Hû keşan" denilmiştir.⁴⁷ Ayrıca ocağın başçavuşları ve çavuşları da zaman zaman kendi ortalarında gülbank çekme vazifesi görürlerdi. Nitekim yeniçeri aşçıları olan seğirdim ustaları arasındaki en yaşlı üç başçavuştan biri meydan şeyhi olarak etlerin kasaplardan teslim alınmasından önce et meydanında yapılan törende gülbank taşının üzerine çıkıp gülbank çeker, dağıtım ondan sonra başlardı.⁴⁸

Maaşlarını almak üzere saraya gelen Yeniçeriler burada yapılan ulûfe (maaş tevzi) merâsiminde topluca yemek yedikten sonra Yeniçeri ocağı

44 Cerrâhî gülbankları için bk. Erendan, s. 74, 90-91, 93.

45 Ozak, s. 58.

46 Uzunçarşılı, s. 150.

47 Uzunçarşılı, s. 159-160.

48 Özcan, s. 497-498.

başçavuşu Kubbe altı önünde niyâz vaziyeti alarak yüksek ve gür bir sesle şu gülbankı okurdu:

"Allah Allah illallah! Baş üryân, sîne püryân, kılıç al kan. Bu meydanda nice başlar kesilir, olmaz hiç soran. Eyvallah, eyvallah! Kahrımız, gazabımız düşmana ziyân. Kulluğumuz pâdişaha ayân. Üçler, yediler, kırklar, gülbank-ı Muhammedî, nûr-ı Nebî, kerem-i Alî, Pîrimiz Sultânımız Hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî, demine devrânına hû diyelim". "Hûûû..."⁴⁹

Uzunçarşılı eserinde ayrıca mevacic defterlerinin birinci sayfasında yazılı olan bir gülbank metnini de nakletmiştir. Bu gülbank besmeleyle başlayıp fatihayla bitmesi bakımından diğerlerinden ayrılır:

"Duâ edelim evvel Allahu teâlâ hazretlerinin birliğiyçün. Hâtemü'n-Nebiyîn Hz. Muhammedeni'l Mustafa'nın (s.a.v) pâk, münevver, mutahhar, azîz ve şerîf ve latîf rûh-ı şerifleriyçün. Evlâdiyçün, ashâbiyçün, çihâr-yâr-ı güzîn ervâhiyçün. Tebeu tâbîn, eimme-i müctehidîn ervâhiyçün. Gelmiş geçmiş enbiyâ ve evliyâ ve ulemâ-i izâm ve meşâyih-i kirâm selâmetiyçün. Kutb-ı âlem Sultan Hacı Bektaş-ı Velî kuddise sırruhu'l-azîz Hazretlerinin rûh-ı şerifleriyçün. Rıdvânullahi teâlâ aleyhim ecmaîn sırları ve himmet-i aliyyeleri üzerlerimize ve üzerlerinize hâzır ve nâzır olmaklığıyçün, Salâtın-i mâziyyîn için, hâla izzetlû ve saadetlû pâdişâh-ı âlem-penâh hazretlerinin ömr ü devleti yevmen fe-yevmen ziyâd ber-ziyâd olmaklığıyçün. Asâkir-i İslâm her nereye müteveccih olurlarsa mansûr ve muzaffer olup, âdâ-yı dîn hor ve hakîr olmaklığıyçün. Ağa hazretlerinin selâmetliğiyçün. Ve bu sadırdan geçmiş kâtibin-i mâziyyîn için. Hâlâ Efendi hazretlerinin selâmetliğiyçün. Ömr ü devleti yevmen fe-yevmen ziyad ber-ziyâd olup tevâbii ve levâhıkı ile dâima sıhhatte ve selâmette olmaklığıyçün. Ve bu makamdan gelmiş geçmiş halifelerimiz ervâhiyçün ve hâlâ halifelerimizin gönülleri murâdiyçün. Devâm-ı din ve devlet için redd-i kazâ için ve rıza-yı Habîbullâh için ve rızaullah için celle ve alâ el-fatihâ".⁵⁰

VI. OSMANLI SİVİL HAYATINDA GÜLBANK

Osmanlı sivil toplum hayatında da gülbankın önemli bir yeri vardır. Özellikle çocuğun doğumundan başlayarak gelişen, ad koyma, sünnet olma, mektebe başlama, evlenme (nikah) gibi törenlerde de gülbank çekilirdi. Bu gülbanklara en tanınmış örnek mektep gülbankıdır.

Eskiden okuyacak veya mektebe başlayacak çağa gelen çocukları, giydirip kuşatarak, okuyup yazmaya heveslendirmek için olduğu kadar hayırlı olması temennisıyla de, münevverler arasında "bed-i Besmele cemiyeti", halk ve çocuklar arasında ise "âmin alayı, mektep cemiyeti" denilen törenler düzenlenirdi.⁵¹ Âmin alayı, bir bayram heyecanı içinde, verilen karar doğrultusunda, çeşitli yerler dolaşıldıktan, gerekli ziyaretler yapıldıktan sonra

49 Uzunçarşılı, s. 422.

50 Uzunçarşılı, s. 433-435.

51 Ülkütaşır, s. 931.

mektebe başlayacak olan çocuğun evinin önünde durur, burada da ilâhîler okunarak gülbank çekilirdi.⁵² "Mektep gülbankı" adı verilen bu gülbanklardan biri şöyleydi:

"Allah Allah, illallah!

Celîlü'l-cebbâr, muînü's-settâr, hâliku'l-leyli ve'n-nehâr, lâyezâl, zü'l-celâl birdir Tanrı; erin erliğine, Hakk'ın birliğine; dîn-i mübîn uğruna şehit olan gâzîler aşkına diyelim aşk ile bir Allah:

Allah Allah Allah, dâim hayy (üç defa)

Evveli gazâ, âhiri inâyet-i Hüdâ, kasd-ı a'dâ, dîn-i mübîn uğruna şehid olan gâzîler aşkına diyelim aşk ile bir Allah:

Allah Allah Allah, dâim hay (üç defa)

Hacılar, gâzîler, râvîler; üçler, yediler, kırklar; gülbank-ı Muhammedî, nûr-i nebî, kerem-i Ali, pîrimiz, üstadımız Hazret-i Osman-ı Zinnûreyn-i Velî gerçekler demine, devrânına hû diyelim, hûûû!..." (Hep bir ağızdan) "Hûûû!"⁵³

Mektepliler gülbankı, okuyup yazmayı teşvik yanında gazâ ve cihâdî teşvik ile aynı zamanda şehitlerin hatıra getirilmesi için de düzenlenmiş benzemektedir. Sünnet gülbankı olarak da çekilen bu metin Türklerin asker bir millet olduğunu gösterdiği kadar, babaları şehid olmuş çocuklar için de bir hatıra ve ta'zimi ifade etmiş olabilir. Ayrıca okuyup adam olmağa ilk adımını atan gencin ileride vatan ve millet için şehâdeti göze alabileceğinin ilk telkini olarak da kabul edilebilir. Yine bu gülbankta Hz. Osman'ın hocalara pîr olarak zikredilmesi, Kur'ân'ın birçok nüshasını yazdırarak İslâm dünyasının hemen her tarafına göndermiş olmasından kaynaklanmış olmalıdır. Gerçi Bedri Noyan burada aslında Hacı Bektâş Velî'nin ismi zikredilirken bunun sonradan değiştirildiğini, bu değişikliğin "tamamen anlamsız ve yersiz olduğunu" söylemektedir.⁵⁴ Ancak yukarıdaki açıklama düşünülürse Noyan'ın îzâhının ocak gayretinden kaynaklandığını söylemek yanlış olmaz. Çünkü gülbank metinlerinin tanziminde esas olan bunların olaya, yere ve zamana uygunluk göstermesidir ve bu da tabiidir. Bu arada Noyan sivil hayatta da yaygın olan ve evlenme (nikah), ad koyma, sünnet olma ve mektebe başlama törenleri sırasındaki gülbank çekme işinin Bektâşilikten doğarak yayıldığını söylerse de bu da taraflı bir yaklaşım sayılabilir. Osmanlı toplumunda belli bir yaşa gelmiş hemen her insanın bir tarikata intisab etmesi yaygın ve hatta tabîî bir davranış biçimi olarak kabul edildiğine göre Nakşîlik gibi bazı tarikatler hâric tutulursa, gülbank çekme anlayışı bütün ehl-i tasavvufta müsterektir. Her tarikatın kendi pîrânını zikretmesinin yanında genel kabul görmüş İslâm büyüklerinin anılması da tabiidir. Hatta gülbank çekmenin bu geniş yorum imkânından hareketle yaygın bir davranış olarak toplumda kolayca yer bulduğunu söylemek de mümkündür.

Mehter icrâsının sonunda okunan gülbanka mehter gülbankı denildiği gibi, yağlı güreşlerde pehlivanlar eşleştirilirken ve güreşe başlanmadan

52 Ülkütaşır, s. 933.

53 Ergin, I-II, 94, (dipnot 8).

54 Noyan, s. 128.

cazğurların da gülbank okuduğunu belirtelim. Bu gelenek başta tarihi Kırkpınar güreşleri olmak üzere, bütün yağlı güreş karşılaşmalarında bugün de devam ettirilmektedir.

Gülbank kelimesi kitap adı olarak da kullanılmıştır. Özege'nin hazırladığı katalokta yer alan *Gülbank* (İstanbul 1314) isimli tek kitapçık *Şemsü'l-Mekâtib* Farsça ve Osmanlıca muallimi Hâfız Şem'î'nin risâlesidir. Adından başka konuyla hiç alâkası olmayan bu otuz sahifelik risâlede müellifin tevhid, na't, tebrik, duânâme ve gazelleri ardından Cüneyd-i Bağdâdî, Nizâmî gibi tanınmış meşâyih ve ilim adamlarının çeşitli kitaplardan derlenmiş vecize ve beyitlerinin tercemelerine yer verilmiştir.

Aynı eserde zikredilen Sâdık Vîcdânî'nin *Gülbank-ı Cihâd-ı Ekber* (Ankara 1333), Nâmîk Ekrem'in *Gülbank-ı Hürriyet* (İstanbul ts.), Hüseyin Hâşim'in *Gülbank-ı Zafer* (İstanbul 1314) ile burada müellifi belirtilmemekle birlikte, üzerindeki kayıttan Posta Nezareti Ketebesinden Niyâzi adlı bir zat tarafından kaleme alındığı anlaşılan ve Balkan harbinde kazanılan Yunan zaferini terennüm eden manzumelerden ibâret *Gülbank-ı Zafer* (İstanbul 1315) adlı risaleler de⁵⁵ konuyla doğrudan alâkalı olmamakla birlikte kelimenin yaygın kullanımına birer örnek kabul edilebilir.

BİBLİYOGRAFYA

Ahmed Rif'at, *Mir'âtü'l-mekâsıd fî def'i'l-mefâsıd*, İstanbul 1298.

Beyatlı Yahya Kemal, *Eski Şiirin Rüzgarıyla*, İstanbul 1962.

Çağatay Neşet, "Fütüvvet-Ahî Müessesesinin Menşei Meselesi II", *İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, c. 1, nr: 2-3, Ankara 1952.

Çelebi Âsaf Hâlet, "Bazı Mevlevî Âdetleri", *Türk Yurdu*, (Aralık) nr: 251, İstanbul 1955.

Dihhudâ Ali Ekber, *Lugatnâme*, XXX, Tahran 1335 hş.

Erendan Fahreddin, *Envâr-ı Hz. Nureddiynil Cerrâhiy*, İstanbul, ts., (Daktilo ile çoğaltılmış nüsha)

Ergin Osman Nuri, *Türk Maarif Tarihi*, I-V, İstanbul 1977.

Gölpınarlı Abdülbâkî, *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri* İstanbul 1977, (*Tasavvuf Deyimleri*).

_____, "İslâm ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları", *İ. Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, Ekim 1949-Temmuz 1950, c.XI, Nr: 1-4. (*Fütüvvet Teşkilatı*).

_____, *Mevlevî Âdâb ve Erkânı*, İstanbul 1963.

_____, "Burgâzi ve Fütüvvetnâmesi", *İ. Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, Ekim 1953-Temmuz 1954, c. XV, nr: 1-4.

Hâfız Şem'î, *Gülbang*, İstanbul 1314.

- Hamit Zübeyir, "Mevlevîlikte Matbah Terbiyesi", *Türk Yurdu*, (Mart), c. V, nr: 27, İstanbul 1927.
- Hâşim Baba, *Vâridât-ı Mensûre ve Dîvân*, İSAM Ktp., nr: 24351.
- Hüseyin Hâşim, *Gülbank-ı Zafer*, İstanbul 1314.
- Hüseyin Kâzım Kadri, *Büyük Türk Lügati*, I-II, İstanbul 1927-1928; III-IV, İstanbul 1944-1945.
- Külekçi Numan, *Nâdirî'den Seçmeler*, Ankara 1989.
- Mütercim Âsım, *Tibyân-ı Nâfi' der Terceme-i Burhân-ı Kâtı'*, İstanbul 1268.
- Namık Ekrem, *Gülbank-ı Hürriyet*, İstanbul ts.
- Noyan Bedri, *Bektâşîlik Alevîlik Nedir*, Ankara 1987.
- Niyâzî, *Gülbank-ı Zafer*, İstanbul 1315.
- Onay Ahmet Talat, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, (haz. Cemal Kurnaz), Ankara 1992.
- Ozak Muzaffer, *Ziyetü'l-kulûb*, İstanbul 1973.
- Özcan Abdülkadir, "Etmaydanı", *DİA*, XI, 497-498.
- Özege Seyfeddin, *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu*, I-V, İstanbul 1973.
- Pakalın M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I-III, İstanbul 1971.
- Sadık Vicdânî, *Gülbank-ı Cihâd-ı Ekber*, Ankara 1333.
- Sunar Cavit, *Melâmîlik ve Bektâşîlik*, Ankara 1975.
- Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul 1317.
- Tuncer Hüseyin, *Türk Yurdu Bibliyografyası*, İzmir 1993.
- Türkçe Sözlük*, I-II, Ankara 1988.
- Uluçay Ömer, *Gülbank Alevîlikte Duâ*, Adana 1992.
- Uludağ Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1995.
- Uzunçarşılı İ. Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları*, I, Ankara 1984.
- Ülkütaşır M. Şakir, "Sıbyân Mektepleri ve Mektep Cemiyetleri", *Türk Yurdu*, İstanbul 1955, (Haziran) nr: 245.
- Yaman Mehmed, *Alevîlik İnanç Edeb Erkân*, İstanbul 1993.